

A lelkészi szolgálat körülményeinek változásai és a lelkésztovábbképzés*

Dr. Fazakas Sándor

„Az az egyház, amely lemondott arról, hogy döntőleg kezében tartsa lelképásztorainak és keresztyén nevelőinek képzését, önmagáról mondott le!”¹ – fogalmaz Révész Imre, a lelkésztovábbképzés újrászervezésére tett kísérletek közepette, a 30-as években. Az ekkor szolgáló lelkész-nemzedék – egy visszatekintő elemzés szerint² – tudatosan tekintette magát a reformáció erkölcsi-szellemi örökösének, a tudomány szolgálata kötelező érvényű parancsnak számított, s a nemzeti műveltség felértékelődésével párhuzamosan fokozottabban jelent meg az igény, hogy a lelképásztor a nép szellemi és erkölcsi felemelkedéséért is felelősséget hordozzon. A reformkísérlet jó történelmi példákra tekinthetett vissza: 1555-ben már az *Erdődi Zsinat* foglalkozott a lelkész továbbtanulásának a szükségességével, amikor megállapította, hogy „a lelképásztorok legyenek a tanulásban szorgalmatosak”. *Mélinusz Jubász Péter* egyértelműen előírja, hogy rendelkezzen minden lelképásztor Szent Bibliával – ez ugyanis nem volt annyira magától értetődő abban az időben –, és a Biblia mellett tekintélyes egyházi tanítók kommentárjával. Majd 1567-ben a *Debreceni Zsinat* kimondja, hogy „azokat a lelképásztorokat pedig, akik nem tanulnak, és nem tanítanak, a szolgálattól eltávolítandónak ítéljük”. A XVII. században a továbbképzés ellenőrzése az esperesi és a püspöki vizitációk hatáskörébe tartozott. Majd *Geleji Katona István* megköveteli, hogy a lelképásztor naponként haladjon előre a tudományban. A későbbiekben egyre inkább növekedett az igény, hogy valamilyen szellemtudományban is képezze magát tovább a lelképásztor, pl. a természettudományokban is mélyedjen el. Ha megnézzük református kollégiumaink korábbi tanrendjét, akkor látjuk, hogy a teológiai jellegű képzés mellett jelentős hangsúlyt kapott a múltban a filozófiai, majd természettudományi és jogi képzés is. Az iskolai kézikönyvek, a református iskolarendszer felépítése is szintén ezt bizonyítja. Majd a népművelésre való igény és a továbbképzés összekapcsolása, a faluszemináriumok tartása, egyfajta kultúrmisszió meghonosítása a vidéki Magyarországon jelzik nemcsak a képzés tartalmi kiszélesítését, hanem az egyház társadalomban elfoglalt szerepét is – ennek minden előnyével, és hátrányával, a lelkészre nehezedő szerep-elvárásokkal együtt. A 30-as évek újrászervezésére tett kísérletek nem hoztak nagy áttörést, állapítja meg Kiss Endre, majd 1949-től kezdve a lelkésztovábbképzés sem mentesült a „nagy politikai célkitűzések érvényesítésének”³ igyekezete és az „eligazodás”⁴ kívánalma alól.

Amikor a Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűlése 2001.12.07-én kelt 15.sz. határozatával döntött a lelkészek posztgraduális képzésének új formában történő megszervezéséről, s ehhez 2002.02.07-én kelt döntésével (14.sz. határozat) a Továbbképző Intézet felállításáról is határozott, akkor a korábbi jó hagyományok alapján kívánt újból életet lehelni a lelkésztovábbképzés rendjébe, építve a 90-es évek próbálkozásaira, tájékozódására is. Tény, hogy a rendszerváltást követően, konferenciák szervezésével, kiadványok szerkesztésével történtek kezdeményezések a lelkésztovábbképzés megújítására nézve. Az intézet felállításával viszont lehetőség nyílt az új formák kipróbálására, nemzetközi tapasztalatok figyelembe vételével, s az alapítás óta eltelt 10 évben a 3 helyszínen (Debrecen, Berekfürdő, Beregdaróc) megtartott intenzív szemináriumok (szám szerint 83), az 1084 kiadott tanúsítvány (kreditigazolás), a 2007-ben résztvevő lelkészek kérésére és biztatására beindított, s azóta is növekvő előfizetői körrel bíró *Igazság és Élet* c. szakmai folyó-

* Elhangzott *A lelkésztovábbképzés múltja, jelene és perspektívái* c. szakmai konferencián, a Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet fennállásának 10. éves évfordulója alkalmából, Debrecenben, 2012. december 11-én. Megjelent: *Igazság és Élet* 7 (2013), 175–187.

¹ Idézi Révész Kiss Endre József. Ld. KISS: A lelkésztovábbképzés múltjáról és jelenéről, 140.

² KISS: A lelkésztovábbképzés múltjáról és jelenéről, 141.

³ uo.

⁴ Vö. PÉTER: *Eligazodásunk* (1950).

irat, a 2008-tól (HEKS segítségével) felépített adatbázis és honlap jelzik azt, hogy a döntés jó döntésnek bizonyult, s egymásra talált az egyházkerület szándéka és a motivált résztvevők elkötelezettsége. Időközben igyekeztünk a visszajelzéseket figyelembe véve bővíteni a képzési kínálatot, érvényesíteni az interdiszciplinaritás követelményét (ami nagyon hálás megoldásnak bizonyult), s azon túlmenően, hogy az Igazság és Élet igetanulmányai, lelkészi és nevelői munkát segítő cikkei, írásai között közel 150 szerzőt köszönhetünk határon innen és túl, valamennyi kerületből, a tengerentúlról és az evangélikus testvéregyház részéről, a Zsinat döntése alapján felvállaltuk a Református Egyház igehirdetésre készülést segítő rovatának továbbvitelét is. Persze, mindezt azt mondhatnánk: rendjén is van ez így! Egy olyan korban, amikor egyetlen, magára valamit adó társadalmi szervezet vagy intézmény sem mondhat le munkavállalóinak továbbképzéséről, amikor a piacon konjunktúráját éli a számtalan felnőttképzés, az élethosszig tartó tanulás, a specializálódás, mert hát tudásalapú társadalomban élünk, az egyház sem mondhat le lelkészeinek továbbképzéséről. Különböző is a jó pap holtig tanul – hangzik a régi mondás! A következőkben viszont e trendektől eltérő módon – mielőtt köszönetet mondanánk a támogatóknak, szerzőknek, előadóknak és résztvevőknek – három *teológiai érv* mentén szeretném kifejteni a lelkésztovábbképzés fontosságát és létjogosultságát: (1) a reformátori tisztségértelmezés felől, (2) a protestáns teológiai antropológia felől, s végül (3) az egyház megújulására való tekintettel.

1. Reformátori tisztségértelmezés és a továbbképzés

A reformáció abban hozott újat az egyházi tisztség értelmében, hogy a lelkészt kiemelte a reformátori kort megelőző szerepek sorából, a szerzetesi ill. papi rendből, és belehelyezte a polgári életvitel keretei közé (ugyanolyan polgári életet élt családjával, mint a gyülekezet tagjai: házasodott, gyermekeket nevelt stb.). Ugyanakkor nem volt már elégséges számára egyfajta minimum ismeret a liturgia vezetéséhez, a szertartás végzéséhez, hanem ún. *intellektuális tevékenységet* bízott rá. Ez nem volt más, mint az Írás értelmezése, az Evangélium hirdetése, a keresztyén vallás igazságainak tanítása.⁵ Ennek érdekében elvárta tőlük a kor legmagasabb szintű egyetemi-akadémiai képzését, illetve képesítését – bár a reformátori kor teológiai képzését koránt sem lehet mérni mai, differenciált tudományértelmezés paramétereitől. Igaz, ebben a korban az egyetemi képzés színvonala és megléte a papi, ill. lelkészi személyek esetén igen eltérő, s Luther is 1539-es beszédeiben még arról szól, hogy a teológia helyes studiózásának három eleme van, az „oratio”, „meditatio” és a „tentatio” – vagyis az imádság, meditáció és a kísértések legyőzése.⁶ De ebben a kitételben már benne van az az igény, hogy a lelkésszé váláshoz elengedhetetlen egyrészt a személyiség fejlődése, másrészt a kognitív ismeretek megléte, azok elmélyítése. Tény, hogy innen kezdve már nem a hivatal viselő személy azon képességére esett a hangsúly (*character indelebilis*), amelynek birtokába a papszentelés által került a tisztségviselő, hanem a *kerügmaticai* funkcióra: az Ige szolgálatára! A reformátorok újszövetségi igehelyek egész sorát vonultatják fel érveként, s egybehangozóan hangsúlyozzák: a tisztség feladata nem más, mint Krisztus szavát érthetővé és hallhatóvá tenni: mert „aki titeket hallgat, engem hallgat...” (Lk 10,16). Ily módon az igehirdető, ill. tisztségviselő Krisztus helyettese (*repraesentant Christi personam*), s ha ezt a szolgálatot a megbízatásnak és az egyház rendjének megfelelően végzi, Krisztus helyett cselekszik –, mondja Melancton.⁷ Ehhez viszont elengedhetetlen az Írás alapos ismerete, a bibliai könyvek összefüggéseinek tanulmányozása – innen érthető, amit Méliusz Juhász Péter megkövetelt, hogy a lelképásztorok rendelkezzenek Bibliával és tekintélyes tanítók kommentárjaival.

Még egy másik vonatkozásban is fontosnak tartják a reformátorok az igehirdetői tisztról való gondoskodást és az alapos felkészítést. Ugyanis a reformáció ún. „bal szárnya”, illetve radikális vonulata úgy gondolta, hogy szemben a római egyház hierarchiájával vagy a már kialakult protestáns egyházak gyakorlatával szemben nincs szükség tisztségviselőkre – a megkereszteltek egyete-

⁵ GRETHLEIN: Pfarrer – ein theologischer Beruf, 15–22; 45–55.

⁶ WA 50, 654–661.

⁷ MELANCTON: Apologia (7,28), 240–241.

mes papságának értelmében mindenki pap. Ez egy hamis egyenlőség-eszményhez vezetett, s az Írás önkényes értelmezéséből táplálkozott! Ezért a reformátorok nem győzték hangsúlyozni, s ez a későbbi időkben is érvényes maradt: az egyház rendjében és a különböző szolgálatok összhangjában szükség van egy sajátos tisztségre (Luther: besonders Amt), amelynek lényege az Ige szolgálata – a tisztség betöltéséhez viszont előzetes felkészülésre, s szabályos elhívásra van szükség. Nem véletlen, hogy Kálvin lelkésztársaitól az Írás heti rendszerességgel való közös tanulmányozását követelte meg úgy, hogy mindig egy soron következő kollega bemutatta egy-egy perikópához saját exegézisét, és ezt közösen megbeszélték. Ez az exegetikai-teológiai szupervízió azt a célt is szolgálta, hogy az esetleges tanbeli elhajlásokat együttesen beszéljék át, s a tévtanítás veszélyét elhárítsák. Szerinte az egyház tanuló és tanító közösség, csak ezen az úton lehet eljutni az öntudatos keresztyénségre, s ennek kialakulásában a lelkészekre nagy felelősség hárul – az oktatás és a képzés felértékelődése, majd a genfi akadémia megalapítása is ebből a háttérből érthető igazán.⁸

Nem lehet feladatunk e helyen az egyetemi-tudományos képzés történetének további nyomon követése, s ehhez kapcsolódóan a továbbképzésekre irányuló spontán vagy intézményes próbálkozások vizsgálata. Az egyház társadalmi beágyazottságának változásai, a tudományelméleti nézetek alakulása, a felsőoktatás- és tudománypolitikai törekvések Európa-szerte változások egész sorát hozták magukkal; viszont éppen a tisztségértelmezés szempontjából kibontakozni látszik *cantus firmus*-ként egy igény, nevezetesen hogy az Ige szolgálata a *teológiai kompetencia* által lehetséges. A tisztség és a kompetencia református értelmezésben nem ellentétei egymásnak,⁹ sokkal inkább arról van szó, hogy a tisztség a kompetencia által tölthető be hatékonyan; vagyis abban a készségben és képességben, hogy a tisztség viselője a keresztyén hit igazságait és a maga és környezete tapasztalatait összefüggésbe tudja állítani, közelebbről meggyőző módon képes felmutatni, hogy az Evangélium érvényes válaszokat adhat a mindenkori ember életkérdéseire nézve – még hozzá a kurrens világnézetekkel és ideológiákkal szemben. Ehhez elmélyült tárgyi tudásra és megfelelő érzékenységre, habitusra van szükség – nem arról van szó, hogy a lelkész birtokában lenne az érvényes írás-értelmezés monopóliumának, hanem arról, hogy a keresztyén hit alapigazságait meggyőzően, hitelesen, érveléssel, életszerűen és ígéretesen tudja előadni. Ez igaz az ige hirdetésre, de az evangéliumközlés más formájára nézve is, a lelkigondozás, a tanítás vagy az erkölcsi véleményformálás területén. Nem arról van szó, hogy hatalmában állna a hit kieszközlése – de személyes habitusával és egy reflektált, teológiailag kompetens hivatásgyakorlásával sokat tehet azért, hogy az Evangélium úgy kerüljön kommunikálásra, hogy Isten Igéje megértésre kerüljön, s ne maradjon hatás nélkül.

Ebben a vonatkozásban még egy gondolat a kompetencia fogalom tisztázásához, még hozzá a fogalom kettős vonatkozásában. A kifejezés jelzi a képzés során elsajátított, a hivatás gyakorlásához nélkülözhetetlen szakmai készséget és képességet, de érhető úgy is, mint egy különleges, nem feltétlenül képesítés által, hanem egy jogi aktus által átruházott hatáskört, illetékességet (autoritást). A keresztyénség története során, éppen a professzionális tisztségviselővel kapcsolatban, mindkettő szerepet játszott; elválasztani nem lehet őket, de megkülönböztetni annál fontosabb. A különbség az egymáshoz rendelésben adott: az egyikben a felhatalmazás (mint jogi cselekmény) az elsődleges, s ez által a tisztség *sajátos jellege*, amelyhez (szerencsés esetben) képességek is járulnak; a második esetén a *készség és képesség* megléte elengedhetetlen (pl. a képesítés megszerzése által), amelyet követ a felhatalmazás. Nyilvánvaló, hogy a protestantizmus ez utóbbi mellett tette le a voksot bibliai felismerései alapján. Azon egyháztagok esetén, akik egy bizonyos tisztséget az egyházban hivatásként gyakorolnak, alapvető kritérium, hogy a tisztség felvállalását egy a képzés által elsajátított vonatkozó kompetencia kialakulása előzze meg, ill. kísérje; ezt követően kerülhet sor a felhatalmazásra, ami nem más, mint e hivatásra tekintő kompetencia meglétének nyilvános és *hivatalos elismerése* (ordinatio) vagy pedig – pontosabban, ezt követően – a hivatal gyakorlására tekintő *nyilvános beiktatás* (installáció).

⁸ OPITZ: Calvins Interpretation, 232–233.

⁹ KARLE: Der Pfarrberuf als Profession, 193.

De, immár reformátori talajon állva, még egy fontos kitéltet kell itt tisztázni: a hit és a kompetencia viszonyát. Nyilvánvaló, hogy a teológiai kompetencia, illetve lelkeszi hivatásgyakorlás nem nélkülözhet egy lényeges alapot, a személyes hitet – bár ezek is megkülönböztetők egymástól. Szükséges is megkülönböztetni! Miért? A személyes hit még nem teológiai kompetencia, még nem jogosít fel arra, amire a képesítés megszerzése és az egyház elhívó-felhatalmazó megbízatása feljogosít. Adott esetben meg lehet állapítani, hogy egy jelölt készsége, képessége, felkészültsége nem megfelelő, el lehet vitatni tőle a kompetenciát – hitét és keresztyénységét viszont nem. De ez utóbbi még nem pótolhatja az előbbit – viszont az előbbi fejlesztésére bármikor lehet sort keríteni (pl. a továbbképzés keretében).

2. A teológiai antropológia és a továbbképzés

Lássuk ezt a folyamatot a tanulmányi évektől kezdve. Csakúgy, mint minden egyetemi hallgató, a teológus is tanulmányainak éve alatt személyes identitásának kialakulását, ill. kríziseit éli... Ez a folyamat – az identitás kialakítása – az érettségivel korántsem lezárt, ebben az életszakaszban megy át a legnagyobb átalakuláson. Legfőbb jellegzetessége, hogy a társadalmi realitásokról csak részleges tapasztalata és ismerete van. Érkeznek a család, az iskola, a kollégium viszonylagos védelmet nyújtó közegéből, s bár nem tagadható, hogy a legkülönbözőbb családi élethelyzetek (kiegyensúlyozottságtól kezdve a legmélyebb krízisekig) vagy egyéb szocializációs hatások vannak mögöttük, mégiscsak tény: annak a társadalmi valóságnak még nem voltak közvetlen részesei, amelyben viszont benne él a gyülekezet. Még nincs tapasztalatuk arról, mit jelentenek pl. a munka és az életvitel, életfeltételek és szükségszerű önkorlátozás, a felelős döntések és ezek következményeinek összefüggései. Jobb esetben is (pl. ha munkavállalásra kényszerül a tanulmányok alatt) csak ebben az időszakban kezd megtapasztalni valamit abból a szocializációs folyamatból, amelynek a felnőttek (igehirdetésének és pásztori munkájának címzettjei) már régóta részesei, közben ebben a korszakban kérdőjeleződnek meg számára a korábbi szociális minták és példaképek. Ez a korszak egyébként az élet értelmére való rákérdezés, az élet nagy kérdéseire való válaszkérés korszaka, a valóságglátásnak és az értékrend-kialakulásnak, tájékozódásnak szakasza, amely a teológiával (amelynek szintén az érték-orientációhoz van köze) való összefüggésben még hatványozottabban érvényesül. A tapasztalat azt mutatja, hogy az esetek többségében két nagy személyes egzisztenciális élmény felől érkeznek a hallgatók: vagy egy sikeres vagy sikertelen, beteljesedett (pozitív vallási szocializációs háttér vagy megtérésélmény) vagy egy válságokat átélő, kételkedő, kereső tapasztalatok felől. Bárhogy is van (s ezen belül árnyalatok, átmenetek nem kizárhatóak), a keresztyén vallás hit-igazságait még csak a saját személyes, de éppen ezért egyoldalú recepció által ismeri, ismerheti – a nélkül, hogy más típusú recepciók létjogosultságát feltételezné vagy elfogadhatná. Ez az egyoldalúság érthető és természetes, s abból adódik, hogy elsősorban a saját értékrendjén keresztül ragadja meg őket, másrészt a társadalmi élet további struktúrái és összefüggései még nem nyíltak meg számára. Továbbá a teológiai hallgató ebben az időszakban tapasztalja meg, hogy a keresztyén valóságértelmezés kétféleképpen kerül megjelenítésre a világban: személyes és intézményes módon.¹⁰ A személyes számadás hitéről nem áll messze tőle – még akkor is, ha az előbbi okok miatt egyoldalú, s ebből fakadóan akár apologetikus is lehet. Viszont amivel konfrontálódik, az ennek a valóságértelmezésnek, orientációs keretnek az institutionális formája, s annak sokfélesége: vagyis rádőbben, hogy az egyház struktúrája, külső formája, tisztségviselői, testületei, szervezeti és alrendszeri nem éppen olyanok, mint ahogy eddig képzelte... Innen kezdve (pl. teológiai hallgatóként, legátusként, segédlelkészként) ezt az intézményrendszert is képviselnie kell – s valljuk be, a saját hitünkéről való számadás mindig könnyebb, mint egy intézményrendszer céljaival való azonosulás, hát még azért felelősség vállalás!

Továbbá azzal is számolni kell, hogy a teológia és az egyház ügye iránti lelkesedés, elköteleződés elsősorban személyes indíttatású, a személyes tapasztalatok vagy éppen új élmények, konfrontációk hatására alakul, és a személyes kapcsolatok megtalálásában, a közösségre találásban lesz

¹⁰ Vö. HERMS: Die Lage der Theologiestudenten und die Aufgabe der Theologie, 191–195.

érdekelt – ami szinte törvényszerűen jár együtt a teológia elméleti-tartalmi ismerete iránti érdeklődés lanygulásával (pl. megfigyelés: egy-két év gyakorlat után „ugyanazok” a teológiai kérdések más relevanciával merülnek fel számukra). A teológiai-hermeneutikai kompetenciák, készségek és képességek fejlesztésének követelménye, valós élethelyzetek teológiai reflektálásának igénye nem sikertörténet a képzés során, gyakran általánosító vélekedésben kap hangot (pl. itt tanult elmélet nem alkalmazható a gyakorlatban), de a fenti okokra vezethető vissza. A továbbképzés lehet az a szint, ahol – már reális életpaszttalok függvényében – újból felnyílhat az elmélet-gyakorlat összefüggésének értelme, s hozzásegít a konkrét problémák és életkérdések teológiai reflektálásához!

Továbbá az a változás is identifikációs zavart okoz a teológus és a teológia kapcsolatában, hogy a stúdiumok lezárása után megváltozik a hitismeretek igazság-tartalma iránti viszonyulás: míg a tanulmányok kezdetén és alatt a hit-igazságokhoz az egzisztenciális élmény, a közösségi élményekben való részesedés, az ismeretszerzés, vagy saját értékrend kialakításának igényével, egy szóval „fogyasztói” kategóriában viszonyult, a szolgálatba állással ez a kapcsolat „intézményesül”. A korábbi szubjektív viszonyulás kiegészül egy objektív magatartásformával; most már közvetlen kapcsolat van a munka és az életvitel, a hitigazságok hirdetése és a saját egzisztencia, a hitelvek igazságtartalma és egyházi szervezet képviselője, illetve társadalmi presztízse között. A ma már nem tabuként emlegetett lelkipásztori kiégés mögött ez az alapfeszültség áll: egyrészt továbbra is ezek a hit-igazságok kell, hogy meghatározzák az egyén identitását s hordozzák a lelkész személyét, másrészt e lelkészi hivatásgyakorlás során rengeteg olyan helyzet adódik, amikor a lelkész érzi úgy, neki kell a hit-tartalmak igazságtartalmáért felelni, hitelesítését tőle várják, ő a kezes és a garancia arra nézve, hogy a vallási intézmény (egyház) társadalmi megbecsültsége megmarad-e, sőt, mindentől függ az ő egzisztenciája is!¹¹ De ez a folyamat végső esetben oda is eljuthat, hogy ez utóbbi kudarca, ill. hiábavalóság-érzése megkérdőjelezi az előbbi létjogosultságát, a hitel-vesztés hitvesztést eredményezhet!

Érdemes eltöprengeni e vonatkozásban Niklas Luhmann szociológus megállapításai felett, aki a lelkipásztor „szerepkonfliktusait” 3 okra vezeti vissza: (1) a tisztség társadalmi státusza, illetve presztízse az utóbbi évtizedekben visszazuhan; (2) az egyház társadalmi térvesztése miatt úgy érzi, minden veszteségért neki kell pótolni az egyházat, s ehhez minden eszközt igénybe kíván venni; (3) nem maga választja meg munkájának tervezhetőségét, hanem sodródik az adottságok közepette.¹² Ennek egyetlen orvossága lehet: több idő képzésre, önképzésre, továbbképzésre, valamint a kompetenciák lehatárolása (további munkatársak felé).

Most nem térhetünk ki részletesen arra, hogy tartalmát tekintve mit is jelent ez a teológiai kompetencia: az evangélium verbális kommunikálásának kompetenciáját, a lelkigondozást, a tanítást, a diakóniát... Mindegyikre igaz viszont az előbbi 3 elem összefüggése: személyes hit, szakmai felkészültség és ismeret, szabályos elhívás és felhatalmazás. A lelkésztoábbképzés viszont a kompetenciák mélyítésére, fejlesztésére tekint. A továbbképző alkalmak nem hitmélyítő alkalmak – de az előbbi teológiai összefüggés alapján, s a tapasztalat is ezt mutatja, nem zárható ki az, hogy szakmai kérdések megvitatása, közös tapasztalatok megosztása és mindezek reflektálása során ne kerülhetne sor a személyes hitben való megerősödéssre és a szolgálatban való mélyebb elköteleződésre. Ilyen értelemben a lelkésztoábbképző tanfolyamoknak, lelkigondozói szempontból valóban preventív jellege lehet – és egyúttal a lelkészi hivatásgyakorlás ún. „minőségbiztosítását” is elősegíthetik!

Nos, mint jelent a lelkipásztori hivatásgyakorlás „minőségbiztosításának” a kérdése – s hogyan függ ez össze a református antropológia felismeréseivel? Tudjuk, a minőségbiztosítás fogalma elsősorban a gazdaság- és menedzsmenttudományok területéről származik. S jelenti egy gazdasági jellegű vállalkozás, vagy szervezet olyan hatékony működtetését, amely egyszerre biztosítja

¹¹ Részletesen kifejtésre került hazai viszonyokra való tekintettel egy egyetemi évzáró beszédben, ld. FAZAKAS: Hivataértelmezésünk a küldetés és az elvárások feszültségében (2006).

¹² LUHMANN: Die Organisierbarkeit von Religion und Kirche, 267

az adott vállalkozás céljainak elérést, a teljesítmény növelését, a körülményekhez való rugalmas alkalmazkodást, a piac, illetve a kliensek követelményeinek való megfelelést, a szociális és gazdasági környezettel való kapcsolattartást stb. Ennek a minőségbiztosítási programnak az elemei a szabványosítás, optimalizáció, önértékelés és külső értékelés, mérési mutatók, fenntarthatóság, kliens-orientáció stb. Nos, valljuk be őszintén – ezt a kritériumsort csak nehezen lehetne alkalmazni lelkészi szolgálatvégzésre. Nem mintha nem lehetne, és nem kellene ebből tanulni a lelkészi munka vagy a gyülekezetvezetés számára. Adott esetben, igenis, szükség van arra, hogy az egyházi munkaágakat hatékonyan és hálózatszerűen működtessük, hogy egyes szolgálatok számára gazdasági háttérrel biztosítsunk, hogy több helyi realitásérzékkel tervezzük meg programjainkat. Történelmileg az egyházi vizitációk jelentették a lelkészi munka és a gyülekezetek élete számára azt a külső kísérő, ellenőrző, motiváló eszközt, amely segítette a helyi problémák megelőzését vagy megoldását, örködött az élet és a tanítás összhangja felett, és előbbre lendítette az anyaszentegyház ügyét. A „minőségbiztosítás” gondolata tehát nem idegen egyházunktól (főleg az intézményvezetés területén, teológiailag reflektált módon bizonyulhat hasznos eszköznek) – de nem arról van itt szó, hogy a piac lenne a végső instancia. Az emberről szóló református tanítás azt mondja, hogy az ember értéke nem a piaci értékétől függ – s közelebbről, a hívő ember tudatában van a maga határainak, esendőségének, teremtményi mivoltának. A lelkész sem tud mindig erős, tévedhetetlen, öntudatos példakép lenni¹³ – az ő életében is számolni kell gyengeséggel, sebezhetőséggel, kétellyel és tanácstalansággal. Nem tud, és nem is kell megfelelnie a teljesítményfokozás diktátumának, a piac követelményeihez való állandó rugalmas alkalmazkodásnak. A következő példa szemléletessé teheti a különbséget, ugyanakkor a teológiailag reflektált életvitel sajátosságát: a gazdasági élet egyes szektoraiban elengedhetetlen a szakmai kompetencia és a privát élet elválasztása. Ez a minőségbiztosítás, illetve a profizmus első számú követelménye, hogy magánéleti kríziseit a munkavállaló ne vigye be a munkahelyére, és az ne befolyásolja munkavégzésének hatékonyságát. Bizonyos szellemi foglalkozások és hivatásgyakorlás esetén viszont éppen ellenkezőleg, elképzelhetetlen a *tisztség* és a *személyiség* elválasztása – ilyen a lelkipásztori hivatás is. A kettő megkülönböztetendő, de el nem választható egymástól; a jó pedagógus, az empatikus orvos, vagy az egyház küldetésével azonosuló lelkipásztor nemcsak a munkavállalás szintjén, hanem személyesen is elkötelezett abban az ügyben, amelyet meggyőződésből vállalt, vagy amelyre elhívást érez. Professzionalizmusa¹⁴ éppen abban áll, hogy nem szabványosított mércéhez idomul és veti alá magát a piac diktálta teljesítményspirálnak, hanem megszerzett szakmai kompetenciája kiegészül személyes hitelességével, megbízhatóságával, intuíciós készségével, kreativitásával, egész egyéniségével. Mindez az Evangélium címzettjeivel való interakcióban fejlődik ki, mélyül el – vagy éppen lehetetlenül el. De ha ellehetetlenül, akkor nemcsak személye válik hiteltelenné – hanem, az előbbi összefüggések miatt érthető módon, maga a tisztség is sérül.

A lelkipásztori kompetencia éppen ezért két feltételt nem nélkülözhet: az *önismeretet* és a *teológiai felkészültséget*. Az első jelenti a saját lehetőségeknek, képességeknek, határoknak ismeretén túl azt, ami minden keresztyéntől elvárható, nevezetesen annak tudatosítását, hogy egyszerre vagyunk Krisztusban megigazított és kegyelemben részesülő bűnösök. A *simul iustus et peccator* realizmusa segíthet feldolgozni azt, ami sokszor a magunk számára és mások számára is érthetetlen, s amit egy hivatásszociológiai megfigyelés így foglal össze egy lelkészi esettanulmány kapcsán: „ahol aktivitásra volna szükség, ott egyszerűen lebénel; ahol kreativitást várnak el tőle, nem jut eszébe semmi; ha rugalmasnak kellene lenni, leblokkol; ahelyett hogy nagy ívű projekteket vázolna fel és konzorciumra lépne, ott visszahúzódik és tehetetlennek érzi magát; öntudat helyett csak önbiza-

¹³ Egy 2002–2005 között a Tiszántúli Egyházkerületben elvégzett hivatás-szociológiai felmérés tanúsága szerint arra kérdésre, hogy miben különbözik a lelkészi hivatás más szellemi foglalkozású értelmiségiek munkájával szemben, a megkérdezettek (gyülekezeti tagok és nem egyháztagek) közel fele azt válaszolta: a lelkész legyen erkölcsi példakép, empatikus alkat, hitben járó személy! – Lásd

FAZAKAS–KOCSIS: Vegyétek számba őket (2007). Vö. BECKER–DAUTERMANN: Berufszufriedenheit im heutigen Pfarrberuf (2005).

¹⁴ KARLE: Kirche im Reformstress, 199.

lomhiánnyal küzd, s ott, ahol jókedvűnek kellene mutatkozni, végtelenül szomorú.”¹⁵ S valóban: nincs nagyobb veszély az egyház ügyére nézve, mint a saját dolgában elbizonytalanodott lelkész, vagy az éppen magabiztos, de a külső szemlélő számára is átlátható módon felületes lelkész. Mert hát ki az, aki szívesen beleül egy remegő kezű fogorvos székébe...?

Viszont az emberről szóló református tanítás realizmusa azt mondja, hogy nem az ideiglenes elbizonytalanodás vagy az egzisztenciális-magánéleti krízisek, vagy éppen szakmai kérdésekben a tárgyi tévedések azok, amelyek a lelkipásztori pályára alkalmatlanná vagy hiteltelenné tesznek – hanem, ha ezeket a saját személye esetén nem tudja kezelni. A saját személyéhez, tapasztalataihoz, megpróbáltatásaihoz, tévedéseihez való helyes viszonyulás és azok feldolgozása az, ami hitelessé tesz. Ehhez viszont önismereten túl olyan teológiai pozícionáltságra (tárgyi tudásra) van szükség, amely mind saját egzisztenciális tapasztalataira nézve, mind pedig környezetéből adódó változásokra tekintettel képessé teszi őt arra, hogy biblikus-teológiai válaszokat adjon. Az évről évre, sőt hónapról hónapra változó környezet, a társadalmi kihívások, az egyház tagjaira nehezedő szociális és gazdasági problémák, az erkölcsi normaváltás, kommunikációs zavarok stb. nem teszik lehetővé, hogy mai kérdésekre tegnapi válaszokat adjunk – ahhoz viszont, hogy a mai érvényes teológiai válaszokat megtaláljuk, újból csak a tapasztalatok reflektálására, az elméleti ismeretek megújítására van szükség. A továbbképzés tehát létkérdése az egyháznak és a szolgálat hiteles végzésének!

3. Az egyház megújulása és a lelkésztovábbképzés

Napjainkban a „semper reformanda” elv (miszerint az egyháznak szüntelenül meg kell újulnia) már nemcsak reformáció ünnepélyen elmondott emlékbeszédek kötelező eleme vagy közhelyszerű szólam: az európai protestantizmus jelenleg, így egyházunk is, egy ún. reformfolyamatokban keresi a releváns jövőképet. Nem véletlen ez, hiszen a demográfiai változások, gazdasági válság és értékrendbeli hangsúlyeltolódások nem hagyják érintetlenül az egyházat sem. Ilyenkor felértékelődnek az ekkleziológiai- és egyháztani alapvetések, stratégiai megoldásjavaslatok, szociológiai tanulmányok. Egyes teológusok ún. „reform-stresszről” vagy „protestáns nyughatatlanságról”¹⁶ beszélnek, mások józanul arra intenek, hogy különbséget kell tenni a reformok és a reformáció között!¹⁷ De vajon hol a helye ebben a folyamatban a lelkészeknek – közelebbről a lelkészképzésnek, a *továbbképzésnek*, a lelkésztársadalom erkölcsi-anyagi és társadalmi megbecsültségének?

Szerintem ebben a folyamatban a minőségi lelkészi munkának a jövőben kulcsszerepe lesz – nem értékítélet értelmében (nem leértékelve egyéb egyházi tisztségeket és munkatársakat), hanem funkcionálisan! Bárhogyan is alakuljanak részleteit tekintve a reformjavaslatok és stratégiai döntések, az egyházra továbbra is olyan feladat vár, amelyet egyetlen más társadalmi vagy világnézeti szervezet nem képes megadni: Isten Igéjének hirdetése, az Evangélium kommunikációja. Az egyházra vár ez a feladat, s nem az egyes lelkészekre. Maga az egyház kell, hogy kommunikációs közösség legyen, s ebben a kommunikációs folyamatban érkezik el az egyes ember – rendszer szemléletű szociológia szerint – a személyes és szociális identitásra,¹⁸ vagyis (teológiailag) jut hitre és talál rá a hívők közösségére. Ennek a folyamatnak három, egymással összefüggő szintje van, három síkon éri el az embert az üzenet: (1) a primér szinten, a családban, mert a család lehet az alapvető szocializációs tér, ahol akár non-verbális eszközökkel kerülhetnek közvetítésre bibliai értékek és tartalmak; (2) a szekundér kommunikációs szinten, ahol különböző funkciók és tisztségek által az egyház végzi az evangélium kommunikációját (itt találjuk a teológiát, és a lelkészeket); (3) terciér szinten, a keresztyének egymással és a külvilággal való kommunikálásának szintjén.

Ahhoz, hogy az első és a harmadik szinten, a családban, a privát életben és a társadalomban megvalósulhasson az Evangélium kommunikálása, szükség van a teológiára és a teológusra – de, hogy milyen intenzitással és eredményességgel kerül sor erre a kommunikációra, az a második szint hatékonyságától függ. Vagyis: a teológia, ill. a teológus „teljesítményétől” függ az Evangéli-

¹⁵ KARLE: i. m., 209; BRÖCKLING: Das unternehmerische Selbst, 289.

¹⁶ KARLE: Kirche im Reformstress, 71.

¹⁷ BEINTKER: Frei für die Zukunft, 9–12.

¹⁸ Vö. HÄRLE–HERMS: Rechtfertigung, 128.

um kommunikálásának az ereje. Miért? Mert ezt a „teljesítményt” két szempont alapján kell és lehet lemérni: az üzenet *valóságtartalmára* és *kommunikálhatóságára* való tekintettel.¹⁹ Ugyanis ennek alapján dől el, hogy az egyház valóban képes olyan üzenetet közvetíteni a világban, amelyet senki más, amit sem keresni sem találni máshol nem lehet? Ez adja meg az egyház „más” jellegét a világban. És itt újból az elméleti teológia és az alkalmazott teológia összefüggésével van dolgunk: mind a képzés, mind pedig a továbbképzés arra tekint, hogy a bibliai kijelentés igazságát, azaz valóságtartalmát az újabb kutatási eredmények függvényében megértsük, s azt a környezeti változásokra és a mindenkori ember kulturális meghatározottságára való tekintettel érhetővé tegyük. S ki az, aki azt állíthatja, hogy ebben elégséges számára az a tudás és ismeret, amivel a diploma megszerzésekor vagy a lelkészképesítő vizsga során rendelkezett? Ennek a meggondolásnak a jegyében, elsősorban a lelkésztovábbképző tanfolyamokon résztvevő kollegák kérésére született meg az Igazság és Élet c. szakmai folyóirat kiadásának igénye, s ez a törekvés határozza meg struktúráját, jellegét.

Az Evangélium kommunikálásának hatékonysága, s általában az egyház megújulásának reménye maga után vonja a *lelkészek motiváltságának* kérdését! A motiváció-pszichológiából közismert, hogy a gazdasági és közigazgatási szervezetek terén használt, s általában bevett teljesítményfokozó technikák és elvárások a munkatársak körében általában nem érik el a célt, sőt kontra-produktív módon hatnak. A feltételezés, hogy valaki nem hozza azt a teljesítményt, amire egyébként képes vagy köteles, a szankciók kilátásba helyezése, a nyomásgyakorlás kifinomult technikái nem érik el a teljesítménynövelésnek azt a szintjét, amely egyébként a vezetés részéről elvárható lenne. A bizalom hiánya és a gyanakvás (s a gyanakvásban fogant kontroll) bizalmatlanságot, passzív ellenállást vagy túlélési technikát szül. A szociálpszichológiai elméletek általában kétfajta motiváltságot tartanak számon: az *intrinzikus* és az *extrinzikus* motivációt.²⁰ Az első jelenti a belülről jövő érdeklődést, a kíváncsiságot, az indíttatást, s ennek alapján elért pozitív eredményt, az utóbbi a külső célokra való megfelelés kényszereként, jutalmazó vagy szankcionáló elvárásokra adott válaszként meghozott döntést, teljesítményt. Lelkeszi példával élve: nem mindegy, hogy azért veszek kezembe egy teológiai szakkönyvet, mert feszít a kíváncsiság pl. az üzenet valóságtartalma iránt, vagy mert vizsgázni kell; a továbbtanulás örömeért és a tapasztalatcsere lehetőségéért veszek részt a lelkésztovábbképzésen, vagy mert a zsinati rendelet értelmében krediteket kell gyűjteni; és nem ugyanaz, hogy a hitoktató lelkész a „hittan-kommandótól” tartva tartja meg a hittanórát, vagy pedig azért megy be a már-már fegyelmezhetetlen osztályba, néha méltatna körülmények között, mert a vásott nebuló mögött látja a családot, látja a leendő gyülekezetet.

A keresztyén egyház hitelessége és kisugárzása a mai világban attól függ, hogy lelkészei és munkatársai meggyőződéssel és szívesen végzik a szolgálatot, azonosulva az egyház ügyével – vagy pedig valamely külső kényszernek, tehetetlenségi nyomatéknak, fásult beletörődésnek engedve? Mind a gyanakvás és kontroll, mind pedig a bizalom, nagy mértékben kihat a rendszeren belüli szociális kapcsolatokra, s kialakítják a demotiváltság vagy éppen a motiváltság energiaforrásait. Nagy kérdés, hogy a jövőben hogyan találjuk meg a józan egyensúlyt az elkötelezés/elhívás/megerősítés és az egyházfegyelem gyakorlása között! A probléma nem a vagy-vagy szintjén tevődik fel: vagy belső vagy külső motiváció, s tessék választani... A probléma ott van, hogy az extrinzikus elnyomja az intrinzikusot, az idegen célnak való megfelelés elsorvaszthatja a tulajdonképpeni motiváltságot. Lehet, hogy kezdetben ott van az ügy iránti lelkesedés, de már a tanulmányok idején a kreditek kigyűjtésének kényszere felülírja az érdeklődést; a tudományos kutatás örömét keseríti a minőség-ügyi paramétereknek való megfelelés kényszere (publish or perish; kutatási eredmények, beszámolók – minden, amit a papír elbír); a lelkészi szolgálat örömét a külső elvárásokra való megfelelés kényszere (külön tanulmányt érdemelne az elvárások természetének elemzése, s a megfelelési kényszer személyes és szociális következményei). /Az eddigi továbbképzések terén viszont pozitív tapasztalatunk volt, hogy az esetek többségében a belső

¹⁹ HÄRLE–HERMS: Rechtfertigung, 126–128.

²⁰ STONE–DECI–RYAN: Beyond Talk: Creating Autonomous Motivation, 83–84.

indíttatást lehetett érezni a résztvevők esetén – annak ellenére látogatták a kurzusokat, hogy most már van zsinati szabályozás, elvárt kreditek vagy, hogy el-elhangzott a kérdés: ez hol számít be, ki tartja számon stb.?

Ahhoz, hogy az egyház küldetésével (missziójával) azonosulni tudjon a lelkész, s a maga szolgálatáról az egyház ügyének hosszú távú perspektívájában gondolkodjon, nagy arányú belső autonómiára, szellemi-lelki függetlenségre van szüksége: időre és lehetőségre a stúdiumokra, az olvasásra, a továbbképzésre, a gondolkodásra, az intuícióra, a kreatív gondolkodás kifejlesztésére; egyszóval olyan körülményekre, amelyet nem keserít sem egzisztenciális gond, sem megfelelési kényszer, még kevésbé bosszantó bizalmatlanság, vagy bürokratikus arrogancia. Hosszú távon az egyház nyer az által, ha elhívott szolgálói „örömmel és tiszta szívvel” (Apcsel 2,46) végzik a szolgálatot – ehhez stratégiai kérdés a továbbképzés, amely kísérheti a lelkésszé formálódás és a szolgálatban való motiváció megújításának folyamatát, – de egy egész sor más strukturális megoldással kell találkozni!

Minden esetre két téveszmét el kell hárítanunk, ami nemcsak a lelkésszé formálódást, hanem az egyház jövőjét is károsan befolyásolhatja. Az egyik az e teológia-ellenes, ill. elmélet-ellenes hangulat és magatartás, amely csak az egyéni és közösségi hitelmény létjogosultságának kívánna teret engedni, és az élményt tenné meg a keresztyén életforma legfőbb normájának. A másik az Isten munkájára vagy kegyelmére való olyan irányú utalás, amely ezzel a kegyelemmel nem úgy számol, mint ami megalapozza az emberi felelősségvállalást – hanem mint amely már-már felment a döntések és cselekedetek következményei alól (mondván, az Úr akarta így). E helyett viszont olyan teológiai ítélőképesség kialakítására van szükségünk, amely a rendelkezésre álló eszközök és lehetőségek mérlegelésével, bibliai-hitvallási igazságok és empirikus tapasztalatok egymásra vonatkoztatásával képes a keresztyén hit igazságtartalmáról, Isten felszabadító jelenvalóságáról bizonytságot tenni a változó világban.

A társadalom körülöttünk állandó változásban van. Az emberi életpályák változnak – a lelkészek életpályái is. Gondolkodásbeli és mentalitásbeli eltérésekkel van dolgunk. Korábban stabilnak hitt értékek és normarendszerek változnak. S változik az egyház társadalmi szerepe – csak egy valami nem változik: az egyház Urának parancsa szolgálatunkra nézve. S hogy miképpen dolgozza fel az egyház és az egyház tisztségviselői e változásokat, az attól függ, hogy milyen jelentőséget tulajdonítunk a folyamatos felkészülésnek, s ezen belül a lelkésztovábbképzésnek!

Irodalom:

- BECKER, D. – DAUTERMANN, R. (Hg.): *Berufszufriedenheit im heutigen Pfarrberuf. Ergebnisse und Analysen der ersten Pfarrzufriedenheitsbefragung in Korrelation zu anderen berufssoziologischen Daten*, Frankfurt a. M., AIM ·Verlagshaus, 2005.
- BEINTKER, M.: *Frei für die Zukunft. Die evangelischen Kirchen zwischen Reform und Reformation*. Vortrag am 21. September 2012 auf der 7. Vollversammlung der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa in Florenz, URL: <http://www.cpce-assembly.eu/de/florenz-2012/informationen-zur-teilnahme/unterlagen.html>
- BRÖCKLING, U.: *Das unternehmerische Selbst. Soziologie einer Subjektivierungsform*, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 2007.
- FAZAKAS, S. – KOCSIS, Á.: „Vegyétek számba őket...”. Vallásszociológiai felmérés a Tiszántúli Református Egyházkerületben, in: Kustár, Z. (szerk.) *Orando et laborando*. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2006/2007. évi értesítője, Debrecen, 2007, 187–205.
- FAZAKAS, S.: Hivatásértelmezésünk a küldetés és az elvárások feszültségében, in: *Református Egyház* 58 (2006/9), 203–206.
- GRETHLEIN, CHR.: *Pfarrer – ein theologischer Beruf!*, Frankfurt a. M., Edition Chrismon, 2009.
- HÄRLE, W. – HERMS, E.: *Rechtfertigung. Das Wirklichkeitsverständnis des christlichen Glaubens*. Ein Arbeitsbuch, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1980.
- HERMS, E.: Die Lage der Theologiestudenten und die Aufgabe der Theologie, in: Ders.: *Erfahrbare Kirche*, Tübingen, Mohr & Siebeck, 190–208.
- KARLE, I.: *Der Pfarrberuf als Profession. Eine Berufstheologie im Kontext der modernen Gesellschaft*, Gütersloh, Chr. Kaiser/Gütersloher Verlagshaus, 2001.
- KARLE, I.: *Kirche im Reformstress*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2011.
- KISS, E. J.: A lelkésztovábbképzés múltjáról és jelenéről, in: *Theológiai Szemle* 41 (1998), 138–143.

- LUHMANN, N.: Die Organisierbarkeit von Religion und Kirche, in: Wössner, J. (Hg.): *Religion im Umbruch. Soziologische Beiträge zur Situation von Religion und Kirche in der gegenwärtigen Gesellschaft*, Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1972, 245–285.
- MELANCHTON, PH.: Apologia Confessionis/Apologia der Konfession, in: *Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche (BLSK)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1963, 141–404.
- OPITZ, P.: Calvins Interpretation der Kirche als »Gemeinschaft der Heiligen« als Herausforderung und Chance für »reformierte«, in: Weinrich, M – Möller, U. (Hg.): *Calvin heute. Impulse der reformierten Theologie für die Zukunft der Kirche*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 2009, 225–242.
- PÉTER, J.: *Eligazodásunk. Püspöki székefoglaló beszéd*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1950.
- STONE, D. N. – DECI, E. L. – RYAN, R. M.: Beyond Talk: Creating Autonomous Motivation through Self-Determination Theory, in: *Journal of General Management* 34 (2009), 75–91.